

THE NEWLY OPENED ROCK CHURCH IN THE GROUND PART OF THE MONASTERY COMPLEX “THE BAPTISTERY” FROM THE IVANOVO ROCK-HEWN MONASTERIES

Evgeni Koev

*“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo
Faculty of History, Department of Geography, Bulgaria
ev_koeff@abv.bg*

Abstract: In another field study in the region of the Ivanovo rock-hewn monasteries, led by Evgeni Koev, a rock-hewn church was found in the area of the Monastery Complex “The Baptistery”. This specific site is a rock-hewn temple which has a unique location at the ground level of the rock wreath. It has not been documented in previous studies of this area. The church has a carefully shaped and processed eastern half. There is a carved characteristic absid in eastern direction, replacing the holy throne, a prosthetic niche and a replica of the rock-hewn Vladish throne. For the first time, the rock-hewn church is mapped and described in detail, giving a specific interpretation of the time of its construction and use, as well as showing the specific purpose of the temple and the adjacent monastic cells.

Keywords: Rock-hewn Church; Newly Discovered; Documented; Baptistery

НОВООТКРИТАТА СКАЛНА ЦЪРКВА В ПРИЗЕМНАТА ЧАСТ НА МАНАСТИРСКИЯ КОМПЛЕКС „КРЪЩЕЛНЯТА“ ОТ ИВАНОВСКИТЕ СКАЛНИ МАНАСТИРИ

Евгени Коев

ВТУ „Св.Св. Кирил и Методий“, Велико Търново, България
Факултет по история, катедра „География“

Резюме: При поредното теренното проучване в района на Ивановски скални манастири, ръководено от Евгени Коев, в района на манастирския комплекс „Кръщелнята“ е открита непроучвана до този момент скална църква. Конкретният обект, представлява скалноизсечен храм с уникално разположение в приземното ниво на скалния венец. Същата не е документирана при досегашните изследвания на района. Църквата е с изключително старателно оформена и обработена източна половина. Има изсечена характерна абсида в източна посока, заместваща светият престол, протезисна ниша и подобие на скално изсечен владишки трон. Скалната църква за първи път е картирана и описана обстойно, като се дава и своеобразна интерпретация за времето на нейното изграждане и използване, както и за специфичното предназначение на храма и прилежащите монашески килии.

Ключови думи: Скална църква , новооткрита, документирана,
Кръщелнята

Ивановските скални манастири са един от най-впечатляващите на скални културно-исторически комплекси свързани с разцвета на средновековното ни православно наследство. Антропогенизираните окарстени, скални венци в района на местността „Писмената“ предизвикват и представляват интерес за краеведи, учени и изследователи вече в продължение на повече от 140 години. Едни от най-видните изследователи на Ивановските скални манастири / според някой от учените – църкви, представляващи един общ манастирски комплекс/, проучвали района комплексно са Карел Шкорпил, Асен Василиев, Стоян Йорданов (Skorpil, 1914), (Vasiliev, 1953), (Yordanov, 2009). Редица български и чужди учени се занимават в продължение на десетилетия с особеностите на художественото и епиграфското наследство. Сред тях може да открием имена като Кръстю Миятев, Н. Аврамов, Андрей Грабар, Габриел Мийе, Милко Бичев, Елка Бакалова, Велда Марди-Бабицова, Ара Маргос, Казимир Попконстантинов, Коста Хаджиев, Лиляна Мавродинова, Боряна Дживджанова и др. (Bichev, 1965), (Bakalova, 1976), (Mardi-Babikova, 1980), (Margos, 1982), (Mavrodinova, 1989), (Duichev, 1983), (Angelov, 1962), (Andreev, 1975), (Bozhkov, 1985), (Mavrodinov, 1946), (Praskov, 1984). Осветляването на историческото и културно-историческото значение на средновековния манастирски комплекс както за средновековната българска държава , така и като значимо национално, общоевропейско и световно наследство са причина запазените стенописи в скалните храмове при с. Иваново да бъдат включени в защитените обекти на световното материално културно-историческо наследство под егидата на ЮНЕСКО. Районът е със статут на исторически резерват стопанисван и поддържан от РИМ Русе. През всички изминали години след поредица проучвания и описания осъществени в района са локализирани общо седем манастирски комплекса , пет от които са разположени на десния бряг на река Русенски Лом, в скалната дъга, в местността „Писмената“, редуващи се най-общо от запад на изток „Свето Преображение“/ т.н. „Белберница“, „Берберница“/, „Св. Архангел Михаил“ / Затрупаната църква/, „Кръщелнята“, „Господев дол“ и „Св. Св. Теодор Тирон и Теодор Стратилат“ / „Съборената църква“/. На левия бряг на реката са локализирани манастирските комплекси „Сълбицата“ и „Св. Богородица“ /Църквата/, в който е единствената запазена скална църква,

която е с най-запазената и съхранена стенописна украса, което е предимството на този обект, да бъде единствения социализиран, отворен през топлото полугодие обект на русенския исторически музей, достъпен и предназначен за посещение от туристи.

През последните години по инициатива на Евгени Коев, председател на пещерен клуб „Дервент“ към ТД „Академик-ВТУ“, спелеолозите от клуба и представители на Ученически спелеоклуб „Проф. Р.Попов“ при ПГТ „Д-р Васил Берон“, гр. Велико Търново провеждат системни, цялостни проучвания в района на Ивановските скални манастири (Коев, 2016). След събиране на пълната налична научна и научно-популярна информация за скалните манастири са проведени и поредица от теренни обхождания за локализиране основните обекти в района, проучване и провеждане на експедиции за подробно картиране и документиране на някои от манастирите. Благодарение на досегашните усилия до момента са проучени, описани и документираны манастирските комплекси „Св. Преображение“ и „Господев дол“, а комплексите „Св. Богородица“ и „Св. Св. Теодор Тирон и Теодор Стратилат“ са картирани и описани в по-голямата си част. Естествено последващите усилия за пълното проучване на района да са насочени към цялостното изследване на най-мощабните манастирски комплекси „Св. Архангел Михаил“ и „Кръщелнята“

В началото на месец февруари 2020 год. се проведе поредната теренна експедиция на търновските пещерняци в района на Ивановските скални манастири. Основните, предварително заложиени цели на експедицията са - осъществяване на теренни, дистанционни и преки наблюдения в малко проучвани или непроучвани от екипа участъци от комплекса. Район за обхождане за конкретната експедиция е определен участък в основата на скалния венец в района на двата най-големи, непроучвани от екипа манастирски комплекси. Обхождането и детайлното проучване на планираните участъци от представители на клуба в подножието на скалния венец около манастирския комплекс „Кръщелнята“ доведоха до интересни открития. При проучването, Евгени Коев с изненада попада на неспоменавана до този момент скална църква с прилежащи към нея грубо оформени скални килии. При конкретното проучване за деня предвид първоначално поставените цели и материална осигуреност свързана с тях, се осъществява единствено по-пълно фотозаснемане на обекта с акцент на някои конкретни детайли. Следвайки възприетия принцип при теренни проучвания след

направените наблюдения на терен се пристъпва към проверка на наличната информация за района и конкретния участък, при която се установява категорично, че новолокализирания обект въпреки дългогодишните проучвания от различни изследователи, същият до този момент не е регистриран и описван.

Конкретният обект, след допълнително проучване сведенията и описанията на обекти в района, се оказва, че не само не е описан, но дори не е споменаван от никой от досегашните изследователи на Ивановските скални църкви и манастири. Още при първото наблюдение е установено и заснето, че скалната църква се намира в най-ниското, приземно ниво от достигащия четири етажа с полуетажи скален комплекс „Кръщелнята“, като заема неговата ниска източна крайнина, което е още една интересна особеност за обекта, защото всички останали скални храмове, дори и параклисите, са разположени на определена височина в скалните венци. Първоначалните впечатления са , че църквата е с изключително старателно оформена и обработена източна част с изсечена характерна абсида в североизточна посока, заместваща светият престол в скалните църкви и протезисна ниша, разположена канонично на северната олтарна стена на храма , която свидетелства, че в новооткритата скална църква са извършвани всички възможни богослужения, включително и литургии. Изключително старателната обработка и заглаждане на източната стена и източната част на пода и тавана в олтарното пространство и неугледното, грубо оформено пространство в западната половина на църквата контрастират и показват различно ниво на обработка и оформление, но и подчертават отношението към „божественото“ и „послушническото - отшелническото“ пространство в храма. На този общ архитектурен и художествен вид на храма, интерес представлява още един елемент от скалния храм, изсеченият в западната стена или по-скоро в северозападния ъгъл „владишки трон“ с интересно изсечена грубо оформена, но ясно личеща си , оформена полусферично, плитка, но обемна като ширина и височина скална ниша в основата, в средната част, на която е разположен трона, над който „нишата“ оформя своеобразен ореол, който затвърждава една от работните хипотези на изследователите за архитектурата на скалните храмове в този район.

За детайлното проучване, локализиране и картиране на новооткритата скална църква се проведеха допълнителни теренни проучвания в края на месец август, на 26.08.2020 год. и в началото на месец септември, на 13.09.2020 год. Скалната църква, се оказа с

приблизителни размери от 2.5 метра ширина, 4 метра дължина и около 2 м. височина. При подробното проучване и документиране на скалната църква се осъществи картиране и заснемане и на прилежащите към нея скални ниши, които най-вероятно са представлявали в миналото монашески килии.

При точното локализиране на обекта с GPS устройство Garmin Etrex 30, приемащо едновременно сигнали за наземно позициониране от системата GPS и от системата GLONASS с точност на позициониране 3 м. се установи, че същият е разположен на височина над морето на 64 м. н. в. и с координати: N 43°42'08.0" и E 25°59'25,0" , като същия се намира на около 100 м. източно от главния подход към комплекса „Кръщелнята“, в самото подножие на съвременния скален венец.

При детайлното картиране на обекта се установиха точните размери на скалната църква, от 4.80 м дължина и 1.95 м ширина с вероятен отстъп на вътрешната ширина от още около 30-40 см, а изцяло, до външния край на скалната козирка до 2.90 м. Входът към храма е решен нетрадиционно, в югоизточната част, което поставя редица въпроси, но както и при някой други скални църкви, каквито примери има и при този случай явно при оформяне на храмовото пространство, изграждалите скалната църква са съобразили и подчинили общото архитектурно решение с особеностите и предварителното естествено оформление на съществуващата скална ниша. За едно такова мнение по отношение оформлението на храма подсказва и сравнително голямото отклонение на главната ос на дължината на храма и ситуирането на олтарното пространство с олтарната ниша, ориентирани на 50° , с традиционното източно ориентиране на православните храмове от близко до 90° в рамките на едно допустимо отклонение от по около 20° – 25° , което при конкретния случай е многократно надвишено. В същото време отклонението е обяснимо, предвид местоположението на скалния храм в основата на скалния венец извисяващ се на повече от над 80 м височина и липса на възможност за точно ориентиране и определяне на посоките на света чрез използване на природни ориентирни на конкретното място, като в същото време изграждащите храма е трябвало да се съобразяват и с наложените природни условия и дадености от скални ниши.

Олтарното пространство на скалната църква впечатлява с изключително старателното оформление, елегантност при оформяне на олтарната абсида, старателно заглаждане на частите от пода, стените и

тавана, точното и хармонично разположение и старателно оформените, с точни размери на изсечените скални ниши издълбани за свети престол и за приношение при извършване на светите тайнства по време на православната служба. Размерите на олтарното пространство е 1.95 м ширина / СЗ – ЮИ/ и 1.40 м дълбочина /ЮЗ – СИ/

В Североизточна посока / СИ, която условно, за удобство по-долу ще наричаме източна – И /, на височина от 1.02 м над пода е старателно издялана олтарна ниша с ширина 76 см, 82 см височина и 36 см дълбочина. На северозападната стена /СЗ стена, която за удобство условно ще наречем по-долу западна – З/, на височината на олтарната ниша е прецизно оформена протесисна ниша с размери 60 см ширина, 60 см височина и 20 см дълбочина. Между двете основни ниши, на по-ниско ниво, на 80 см над пода има допълнително оформена още една малка ниша с размери 18 см ширина и 20 см височина и дълбочина, вероятно служеща по време на използване на храма за съхранение на част от богослужебните съсъди или други вещи с богослужебно предназначение. На пода на северозападния край на олтара на около 20 см западно под западния край на протесисната ниша съществува вкопан в пода жлеб с приблизително квадратна форма със страна 5 см, който явно е бил оформен за прикрепване на съществувалия в миналото иконостас отделящ олтарното пространство от наоса на храма. Съществуващото в северната половина на олтарното пространство по-високо ниво на пода, дава основание да се допусне, че в миналото в храма е била оформена и солея с височина от ок. 10 см. (Фиг. 1).

Освен добре оформените пространства и ниши в олтарната част на храма, впечатление прави арковидно изсечената плитка ниша с дълбочина от около 20 см в северозападния ъгъл на храма оформяща сравнително просторно пространство с размери в основата си на западната стена от 1.04м и на северната стена 1.16м дължина, в което е оформен скален престол със седало на височина от 0,5м от пода и дълбочина от около 40 см, изпълняващ в миналото най-вероятно функциите на владишки трон, който макар и обрушен в настоящия момент, дава представа за съществуващите размери и форма. Необичайното за днес местоположение на владишкия трон може да се обясни с ранната практика на разположение на този елемент от храмовото пространство. След въвеждането на иконостасите, първоначално архиерейските тронове са били разположени от ляво на солеята, срещу владетелския трон, който е бил разположен срещуположно от дясната страна, като в случая малкото пространство

на скалната църква и съобразяване с условията е дало възможност за оформянето на владишкия трон не на северната стена, а в северозападния ъгъл на храма. Въпреки копрометирането на тази част от храма и известно обрушаване поради съществуващи естествени пукнатини на скалата, то обяснението на това място, като владишки трон, а не само като друг сходен елемент от устройството на храма произтича и от общото оформление с добре оформената арковидна форма в тази част на скалната църква, която я прави в известен смисъл по-особена като оформление, а вероятно и като функция, каквато е имала при нейното активно функциониране.

Хоризонтален план на скалната църква и прилежащи килии

Фиг 1. Вертикален и хоризонтален план на скалната църква и прилежащи килии

Южната преградна стена на храма, каквато без съмнение е съществувала в миналото, към момента не може да бъде определена като местоположение. Като се има предвид съществуващата конфигурация и нива на терена на пода, може да се допусне, че тази преграда е била от външната страна на съществуващото надлъжно издигане на нивото на пода от материковата скала, което е възможно да е оформяло скална пейка с размери около 2.50 м дължина, около 40 см височина и около 30 см дълбочина на седалото. В западния край на

продължението на южната сена, в естествено съществувала скална ниша ясно личат изкуствено оформените легла за греди или малки ниши вероятно с някакво помощно предназначение за съхранение на вещи или друго подобно предназначение (Вж. Приложение с фигури).

Югозападно от храма, буквално прилепена до неговия ъгъл съществува сравнително правилен скален ъгъл, частично защитен от скална козирка в който съществуват всичания, подсказващи наличието в миналото на дървена конструкция оформяща вероятно монашеска килия с размери 2.85 м дължина и 1.50м ширина. В югозападния горен край на скалната стена личат добре оформени стъпки за закрепване на съществувалите в миналото дървени греди. В северозападния ъгъл на около 1.20 м над нивото на земята в естествено съществувала скална ниша, стъпаловидно са оформени заравнености подсказващи вероятното предназначение на този кът за съхранение на предмети с битово или богослужебно предназначение.

По продължение на основата на скалния венец в източна посока, съществува още един скален ъгъл, този със стени от север и изток, при който е съществувало още едно по-малко помещение, също оформено чрез използване на скалния заслон и дооформено чрез дървена конструкция. По продължение на неговия източен край в южна посока съществува и днес скална площадка /тераса/ с ниво от около 70 см над продължаващата на изток основа на скалния венец. Новооткритата скална църква с прилежащите към нея килии оформят една специфична част от долната крайнина на един от най-обхватните манастирски скални комплекси. Самият храм, неговото местоположение, оформление и архитектурни детайли поставят една поредица от въпроси, отговорите на някой от които могат да дадат една нова светлина при възстановката на манастирския скален комплекс и изобщо за храмовото строителство в Поломието. Цялостното проучване на обекта е продължение на проучванията в района на Ивановските скални манастири, които имат за цел изясняване в пълнота на цялостната картина на най-голямото монашеско поселение в скални обители по нашите земи.

ПРИЛОЖЕНИЕ:

Фиг.2. Скална църква – общ вид

Фиг.3. Скална църква – вътрешен вид

Фиг.4. Олтарна част

Фиг.5. Северозападна част

Фиг. 6. Протнища и жлеб за иконостас

Фиг. 7. Западна килия – общ вид

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

- Andreev, J. (1975).** The inscriptions at Ivanovo, Rusenski District, and the last years of the life of Tsar Georgi Terter „I.-Centuries, 1975, book 3, pp. 77-85, // [Андреев, Й. Надписите при с. Иваново, Русенски окръг, и последните години от живота на цар Георги Тертер „I.-Векове, 1975, кн 3, с 77-85]
- Angelov, N. (1962).** To the history of the rock monastery at Ivanovo – Archaeology, 1962, book 3, pp. 45-51, // [Ангелов, Н. Към историята на скалния манастир при с.Иваново – Археология, 1962, кн 3, с.45-51]

- Bakalova, E. (1976).** Ivanovo frescoes and ideas of isihazma – Art, 1976, book 9, pp. 14-21, // [Бакалова, Е. Ивановските стенописи и идеите на исихазма – Изкуство, 1976, кн 9, с.14-21]
- Bichev, M. (1965).** The frescoes in Ivanovo, Sofia, 1965, // [Бичев, М. Стенописите в Иваново, София, 1965]
- Bozhkov, A. (1985).** Tarnovo Medieval Art School, Sofia, 1985 // [Божков, А. Търновската средновековна художествена школа, София, 1985]
- Duichev, I. (1983).** Ivanovo – asleep cultural hearth of medieval Bulgaria. In: Pages of the Past, Sofia, 1983, pp. 286-295, // [Дуйчев, И. Иваново – заспало културно огнище на средновековна България. В: Страници от миналото, София, 1983, с. 286-295]
- Koev, Ev. (2016).** New Discoveries Related to Ivanovo Rock Monastery, Science series Cultural and Historical Heritage: Preservation, Presentation, Digitalization, volume 2, issue 1, pp. 91-99 // [Коев, Ев. Нови открития, свързани с Ивановските скални манастири, КИН, опазване, представяне, дигитализация, В.Търново, 2016, Т 2, бр 1, с 91-99]
- Mardi-Babikova, V. (1980).** Ivanovo – a unique complex of frescoes from the Tarnovo School of Art. – Centuries, 1980, book 5, p. 547 // [Марди-Бабикова, В. Иваново – уникален комплекс на стенописите от Търновската художествена школа. – Векове, 1980, кн. 5, с. 547]
- Margos, A. (1982).** For the inscriptions related to Tsar Georgi Terter I at the town of Ivanovo, Rousse. – 1982, book 4, pp. 44-50 // [Маргос, А. За надписите, свързани с цар Георги Тертер I при с. Иваново, Русенско. – Palaeobulgaricaq 1982, кн.4, с. 44-50]
- Mavrodinov, N. (1946).** StaroBulgarian Painting, Sofia, 1946, // [Мавродинов, Н. Старобългарска живопис, София, 1946]
- Mavrodinova, L. (1989).** Cave zerkvi in the villages of Ivanovo. C: Bolgari In Peace Cultural Heritage, Sofia, 1989, p. 169-192 // [Мавродинова, Л. Пещерные церкви у села Иваново. В: Вклад Болгарии в мировое культурное наследие, София, 1989, с.169-192]
- Praskov, L. (1984).** About the Tarnovo picturesque school and the chronology of its monuments from the end of the XII to the end of the 15th century. In: 1300 years bulgarian fine art , Sofia, 1984, pp. 41-49 // [Прашков, Л. За търновската живописна школа и хронологията на нейните паметници от края на XII до края на XVIв. В: 1300 години българско изобразително изкуство , София, 1984, с. 41-49]
- Skorpil, K. (1914).** Inventory of antiquities along the Rusenski Lom River, Sofia, 1914 // [Шкорпил, К. Опис на старините по поречието на река Русенски Лом, София, 1914]
- Vasiliev, A. (1953).** Ivanovo Frescoes, Sofia, 1953, // [Василиев, А. Ивановските стенописи, София, 1953]
- Yordanov, S. (2009).** The Rock Monastery "St. Archangel Michael" at Ivanovo. Publisher: "Slavena", Varna, 2009, // [Йорданов, С. Скалният манастир „Свети Архангел Михаил“ при с. Иваново. Изд. „Славена“, Варна, 2009]

КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО:
ОПАЗВАНЕ, ПРЕДСТАВЯНЕ, ДИГИТАЛИЗАЦИЯ

CULTURAL AND HISTORICAL HERITAGE:
PRESERVATION, PRESENTATION, DIGITIZATION

Съставители
Петко Ст. Петков
Галина Богданова

Editors
Peĭko St. Peĭkov
Galina Bogdanova

Материалите в сборника са обект на авторско право. Разрешава се безвъзмездното ползване на техни електронни/ хартиени копия само за лична употреба или обучение, при пълно цитиране на текущата страница и след писмена декларация от цитиращия за липса на търговски намерения.

This work is subject to copyright. Open and free of charge use of digital/hard copies of publications is granted only for personal or educational use, with full citation of the current page, and after written declaration of the quoting side for not-commercial intention.

© Авторски колектив, 2020

© Authors` Group, 2020

Техническо редактори:
Калина Сотирова-Вълкова
Николай Ноев
Паскал Пиперков

Technical editors:
Kalina Sotirova-Valkova
Nikolay Noev
Paskal Piperkov

НАЦИД регистрационен № 1209
Научна поредица: том 6, брой 2 (9)/2020
Science series: vol. 6, issue 2 (9)/2020
NCID Registry No. 1209

www.math.bas.bg/vt/kin

ISSN: 2367-8038